
NILUFAR CHO'LIYEVA,
O'zMU doktoranti

NAZAR ESHONQUL HIKOYALARIDA SHAHAR MAKONINING BADIY TALQINI

Annotatsiya: Ushbu maqolada Nazar Eshonqul hikoyalarida shahar makonining badiiy talqinlari haqida so'z boradi. Maqolada adibning "Tobut", "Xaroba shahar surati", "Xayol tuzog'i" hikoyalari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: badiiy makon, badiiy zamon, mikromakon, ramziy-majoziy tasvir, mavhum-begona makon, uslub.

Резюме: В данной статье речь идет о художественных интерпретациях городского пространства в рассказах Назара Эшанкула. В статье анализируются рассказы автора "Гроб", "Фото разрушенного города", "Ловушка воображения"

Опорные слова и выражения: художественное пространство, художественное время, микропространство, символически-образный образ, абстрактно-чуждое пространство, стиль.

Summary: This article talks about artistic interpretations of urban space in the stories of Nazar Eshankul. In the article, the author's stories "Coffin", "Photo of a Ruined City", "Imagination Trap" are analyzed.

Key words and expressions: artistic space, artistic time, micro space, symbolic-figurative image, abstract-alien space, style.

Nazar Eshonqul hikoyalarining aksariyatida "shahar" toponimi va uning tasviri mavjud. Mazkur makon asarning badiiy-g'oyaviy jihatini ta'kidlovchi va zamonning belgilarini o'zida mujassam etishi bilan diqqatlidir. Ayniqsa, "Tobut", "Xaroba shahar surati", "Xayol tuzog'i" kabi hikoyalarida bu makon badiiy voqelikni anglash vositasi va yaxlit, shu bilan birga, alohida xususiyatga ega, mavhum bir manzil sifatida aks ettirilgan.

"Tobut shahar" xikoyasida noma'lum shahar kishilarining o'latga chalinishi, qirilib keta boshlashi fojiasi tasvir etiladi. Buning sababini topa olishmaydi. Adibning ushbu hikoyasini adabiyotshunosligimizda Kamyuning "Vabo" romani bilan mengzashadi. Ya'ni har ikki asar voqealarining asosini muayyan, makondagi noma'lum kasallikka qarshi kurash tashkil etishi, vabo fashizmning, tobut sho'ro mafkurasining ramzi ekani ta'kidlanadi. Ammo aytish kerakki, Kamyu asarida o'latning chekinishi insoniyatning vabo (fashizm)ga bo'lgan kurashininggina emas, balki o'z-o'ziga qilgan isyonning natijasidir. Zero, Kamyu ta'biri bilan aytganda, isyondan "... maqsad – o'zgarishga yuz tutish. Inson aslida kim bo'lsa, shundayligicha qolishni istamaydigan yagona mavjudotdir" [2]. Nazar Eshonqulning "Tobut" hikoyasida esa bashariyatning muayyan ta'sirlar turtkisida tanazzulga yuz burishi va bu tanazzulga mahkumligi tasvirlanadi.

Yana shuni aytish kerakki, "Tobut"dagi makon muayyan, ammo ayni paytda konkretlik belgilaridan holi abstrakt makondir. Hikoya matnida makonning geografik joylashuvi, xususiyatlari ko'zga tashlanmaydi. Noma'lum shahar va uning ufunatli fojiasiga urg'u beriladi. Mazkur

hikoyadagi shahar makoni va uning talqini haqida muallifning o'zi shunday yozadi: "...shahar (e'tiqod, g'oya, fikr, o'zlik)ning o'limga mahkum etilishiga sabab nima degan savolga javob izlaganman va keyin asli uni boshidanoq o'limga mahkum qilib, tobut shaklida qurishgan, shuning uchun hamma narsadan tanazzul anqib yotibdi, bu shaharda tanazzul taqdirdir, mahkumlikdir..." [4:216]. Bu mahkumlik borasida ham Kamyuga murojaat qilsak, uning qahramoni Sizif duchor etilgan mahkumlik g'oyasidan farq qiladi, albatta. Ya'ni Sizif dumalatayotgan xarsangtosh manziliga yetolmaydi, u doim harakatda. Bu adog'i yo'q, besamar harakat Sizif uchun mahkumlik. Demak, Kamyu o'z asarida harakat (shaxsiy ikir-chikirlar)ni aslida, harakatsizlik, absurd ekaniga ishora qilmoqda. "Tobut" hikoyasida esa muallif asar qahramonini u duchor bo'lgan, aniqrog'i, mahkum etilgan tanazzul, absurd fojiani anglab yetgan inson qiyofasida tasvirlaydi: "U xonamga kechqurun kirib keldi: juda horg'in edi, ko'zlarida dahshat aralash junun o'ynardi. – Butun shahar tobut shaklida qurilgandi. Men buni loyihada ko'rdim. Biz shuncha kun tobutni kezib yurgan ekanmiz..." [5:193]

Hikoyadagi makon – shahar g'oya, fikr va o'zlikning ramziy ifodasidir. Asli o'limga mahkum etilgan mazkur ma'naviy unsurlar makonning ramziy ifodasigina bo'lib qolmay, zamon belgilarini ham o'zida mujassam etadi. Shu jihatdan asar qahramonlarining taqdiri bevaqt o'limga mahkum etilishida tanlangan badiiy makon vosita qilib olinadi.

Rus adabiyotshunosi Baxtinning ta'kidlashicha, har qanday asardagi badiiy makon va zamon konsepsiyasida dunyoning ramziy qiyofasi aks etadi. Har qanday makon va zamondagi inson va predmetlar ramziy-majoziy xususiyatga ega bo'ladi. Bu fikrlar, albatta, real makon va zamonga nisbatan olinganda barcha badiiy asarlar uchun umumiydir. Ammo adabiyotimizda shunday asarlar borki, badiiy zamon va makonning mavjud matngagina xoslangan ramziy-majoziy ma'nosi ifoda etiladi. Nazar Eshonqul asarlarining aksariyati ayni shu xarakterdagi san'at namunalaridir.

Adibning "Xaroba shahar surati" hikoyasidagi qahramonning xaroba shaharning o'z ruhiyatiga yaqin olishidan payqash mumkinki, u o'z ruhiyatini, umuman o'zini vayron qilgan mavjudlik va, yoki mavhumlik nima ekanligini anglashga urinadi. Asar qahramoni tanazzulga yuz tutganligini ko'ra olgan, o'zligini qidirgan insonlar tipidir. Hikoyadagi professor, taniqli shoir obrazlari esa insoniyatning abadiy yashamoq haqidagi asriy orzu va aqidalarini unutib, o'z maqsadlarini o'tkinchi tirikchilik tashvishlari asosiga qurgan yoki shu tashvishlarning sarhadsiz makonida o'zini, o'zligini yo'qotgan insonlarning badiiy umumlashmasidir. Yaratganning ulug' yezgu umidining aks sadosi bo'lgan insonni U g'oyat go'zal qilib yaratdi. Unga go'zal jannatdan makon qildi. Inson esa nafs va xatolari bilan bu go'zallikni poymol etdi. Asardagi shahar makonining belgilari badiiy vaqt nisbatida tarixiy-rivoyaviy usul orqali beriladi: "har tong azon o'qiladigan", "yashil bog'lari, zangor osmoni, ...minorolari, shahardan uzoqlarda ham hidi ufurib turadigan... nafis va durkun gullari, hilol bilan birga hilpiraydigan tug'lari" [6:51] bo'lgan Tursoriya shahri ayni shu go'zallikning nishonasi bo'lsa, uning vayron etilishi esa insoniyat qilgan xatolarining timsolidir. Xarob etilgan shahar tasvirida "...qandaydir g'alati, tahdidli ulkan oyoq izlari"ning aks etishi, go'zallikni toptashi esa odamzot shu kungacha qilgan xatolarining, gunohlarining in'ikosi yoki bu xatolarning ilk yaratilgan Inson – Odam Atodan "meros" bo'lib kelayotganining, muttasilligining ramzi sifatida tajassum topadi. Shuningdek, hikoyada "...shuncha yong'ину alg'ov-dalg'ovdan so'ng ham hali bus-butligicha to'xtab qolgan tegirmon par-pari ko'rinar: parrak hali mustahkam edi va bu o'lik shaharga faqat shu parrakkina umid bag'ishlab turganday edi" degan jumlarlar bor. Shu o'rinda, "Qissasi Rabg'uziy" asaridagi quyidagi voqea yodimizga tushadi. Nuh alahissalom " – To'fon va'dasi qachon bo'lur?", deb so'raganlarida " – Qachonki, tandiring ichidan suv chiqsa, balki azob kelgan turur", degan xitob keladi. Nuhning kofir xotini non pishirayotgan chog'da tandir ichidan suv chiqadi [3]. "Qissasi Rabg'uziy"dagi bu holat qiyomatning qoyim bo'lishi insoniyatning bu

dunyodan rizqi uzilishi bilan boshlanishiga ishora qiladi. “Xaroba shahar surati”dagi tegirmonning qulab tushishi esa inson tirikligining me’zoni bo’lgan ma’naviyatning tanazzuli, aylanuvchi parrak esa putur yetmas vaqt uzviyligi ramzidir. Zero, har bir inson muayyan vaqt birligida o’z umri shahrini bunyod etadi. Hikoyadagi xaroba shahar makoni esa tanazzulga yuz tutgan, parchalanayotgan inson ruhiyasining ham, butun insoniyatning shu kungacha bilib-bilmay qilgan xatolarining ham ramziy tasviridir.

Baxtin yunon romanlari zamon va makonini o’rganar ekan, shunday yozadi: “Yunon romanlar olami – mavhum-begona dunyo, boshdan-oxir shu darajada begonaki, bunda muallif o’z dunyosining qaysi nuqtasida turib, qaysi davr kengliklari aro uni tasvirlagani bilinmaydi” [1:64]. Shu jihatdan qaralganda, “Xayol tuzog’i” hikoyasi qahramoni ham noma’lum, mavhum makonga ravona bo’ladi. Voqif ismli yigitning o’zligidan, yolg’on g’oyalarga aldanganidan voqif bo’lgach, izsiz yo’qolishi asarning tugunidir. Hikoyadagi qahvaxona va noma’lum bino mikromaknlari voqea-tavsilotlar uchun vosita vazifasini bajaradi. Voqifning shahar markazidagi noma’lum bino haqidagi esdaliklari esa binoning mavhumligi qadar makonni ramziy ma’no ko’lamiga hissa qo’shgan. Ya’ni noma’lumlik va yo’qlik sari yuz burgan yigit o’z anglagan haqiqatlari (“zavolga yuz tutgan qalb”)ni ham shular qa’riga olib ketadi. Hikoyadagi noma’lum shahar va undagi bino asar oxirigacha mavhum bo’lib qoladi. Natijada, ma’nolar ko’lami, angamlar chegarasi kengayadi. Umummakoniylik va umumzamoniylik hikoya poetikasiga xos xususiyat bo’lib ko’zga tashlanadi.

Xullas, Nazar Eshonqul hikoyalarida tanlangan shahar badiiy makoni ramziy ma’no-mazmun-ga ega bo’lib, mazkur hikoyalar matnida fikr, yolg’on e’tiqod, sobiq mafkura, ijtimoiy notenglik va ziddiyat kabilarni ifodalagan. Bu adabiy jarayon esa muallifning badiiy asar g’oyasini yaxlitlovchi vosita ekanini va o’ziga xos uslubini ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Baxtin M. *Romanda zamon va xronotop shakllari*. – Toshkent: Akademnashr, 2015. – 288 b.
2. Mamadiyorova S. *Alber Kamyu publisistikasida inson omili. (Elektron manba)*. URL: <http://www.kh.davron.uz>
3. Rabg’uziy Nosiruddin. *Qissasi Rabg’uziy. (Elektron manba)*. – URL: <http://www.ziyouz.com>
4. Eshonqul N. *Mendan “men”gacha*. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – 512 b.
5. Eshonqul N. *Saylanma. 2 jildlik. I jild*. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – 512 b.
6. Eshonqul N. *Saylanma. 2 jildlik. I jild*. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – 512 b.
7. Eshonqul N. *Yalpiz hidi. Qissa va hikoyalar*. – Toshkent: Sharq, 2008.